

Wioletta Pawlikowska-Butterwick
(Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk)

Historia jednego domu: mikroświat(ek) jurydyki kapituły katedralnej w Wilnie w XVI i na początku XVII wieku¹

A History of One House: The Microcosm of the *Jurydyka* of the Vilna Cathedral Chapter in the Sixteenth and Early Seventeenth Centuries

Annotation: Despite many years of research on the history of the city of Wilno (Vilnius), we still know little about the city's houses and streets. The *jurydyki* of the capital of the Grand Duchy of Lithuania are equally under-researched. On the basis of manuscript sources an attempt has been made by the Author to establish the successive possessors of a particular Vilnan tenement, on Bernardine Street, belonging to the Cathedral Chapter, who in the course of almost a century contributed to its material improvement, in various degrees. It is exceptionally difficult to arrive at a pattern on the basis of these sources. As a rule, it was the constellation of interests in the Vilnan Church that was decisive in the chapter's grant of the house to a particular clergyman. It is significant that the conduct of the option on the house among the members of the chapter, and even the date of its commencement, could vary according to current needs. The motive could be the wish to gain the goodwill of influential persons. It is striking how loosely the regulations could be interpreted depending on the intention. It appears that the way in which the statutes were interpreted was adapted to situations and persons.

Keywords: Vilnius, Vilna Cathedral Chapter, *jurydyka*, clergy, early-modern history

История одного дома: микромир иуридики кафедрального собора в Вильнюсе в XVI - начале XVII в.

Аннотация: Несмотря на многолетние исследования истории Вильнюса, мы всё ещё мало знаем о домах и улицах этого города. В равной степени плохо изучены иуридики

---

¹ Pierwotna, anglojęzyczna wersja testu ukaże się w tomie *Social and Cultural Relations in the Grand Duchy of Lithuania: Microhistories*.

столичного города Великого Литовского Княжества. На основе источникового рукописного материала, была сделана попытка идентифицировать жителей одного из вильнюсских домов, который был расположен на улице Бернардинской и принадлежал к кафедральному капитулу. Пользователи этого дома в течение почти столетия в разной степени способствовали повышению его жизненного уровня. Опираясь на собранные источники, очень трудно указать какие-то правильности. Как правило, решение о том, какому священнику капитул сдаёт дом, зависело от интересов Вильнюсской церкви. Замечательно, что на ход выбора и даже даты его начала, которая могла быть перенесена в зависимости от текущей потребности, влияли интересы капитула, а её мотивом могло быть желание получить доброжелательность со стороны влиятельных лиц. Поражает просто свободный способ толкования правил в зависимости от замысла. Кажется, что способ толкования букв закона пытались приспособить к конкретным ситуациям и лицам.

Ключевые слова: Вильнюс, капитул вильнюсского собора, иуридика, духовенство, ранненоввременный период

Truizmem jest stwierdzenie, że w surowym klimacie Wielkiego Księstwa Litewskiego dach nad głową i ogień w kominie stanowiły o przeżyciu. Niewątpliwie jednak klimat mógł mieć wpływ na wybór miejsca rezydencji. Znamienny jest przykład profesora Uniwersytetu Wileńskiego Giuseppe Sartorisa z Turynu, który, nie mogąc znieść surowego klimatu Litwy, w 1793 roku powrócił do Włoch². Prawo kanoników, później także prałatów, czyli członków wileńskiej kapituły katedralnej, do własnego domu (kuri kanonicznej) wynikało z konieczności, skoro statuty kapituły nakazywały im rezydencję przy katedrze³. Jednak kwestię tę komplikuje fakt, iż pomimo że w XVI wieku na jurydykę kapitulną składały się ok. 64 domy⁴, a kapitułę wileńską stanowiło 12 kanoników i 6 prałatów (prepozyt, dziekan, archidiacon, kustosz, scholastyk i kantor), to duchowni – przynajmniej początkowo, ze względu na stosunkowo liche uposażenie – mieli do swej dyspozycji zaledwie kilka domów. Mniejsza ilość kurii niż posiadających doń uprawnienia była powodem wielu napięć. Zmuszała też kanoników do tułania się po karczmach, ze szkodą – zdaniem samej kapituły – dla reputacji duchowieństwa⁵. I nie chodzi li tylko o ekscesy wywołujące uśmiech u czytelników, jak np. obcowanie z kobietami, grę w karty czy winne uczty. Zresztą do tego typu wybryków dochodziło nie tylko w karczmach, ale również w domach kapitulnych⁶. W tym miejscu trzeba

² I. Szybiak, *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław: Ossolineum, 1973, s. 154.

³ W. Pawlikowska-Butterwick, L. Jovaiša, *The Statutes of the Chapters of Vilna and Samogitia / Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, Vilnius: LKMA, 2015.

⁴ W. Pawlikowska-Butterwick, *Property and Personal Relations in the Jurydyka of the Vilna Cathedral Chapter in the Sixteenth and Early Seventeenth Century (with Particular Reference to the Scandalous and Suspicious Misdeeds of Canon Isaac Fechtinus)*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 13, 2016, s. 53–82 (zob. zwłaszcza s. 55).

⁵ Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie im. Wróblewskich [dalej: Biblioteka Wróblewskich], *Acta Capituli Vilnensis* [dalej: ACV], VIII, f. 44v, par. 175.

⁶ Zob. W. Pawlikowska, *Sex, Violence and Alcohol in Sixteenth-Century Vilnius. Cases from the Acts of the Cathedral Chapter*, „Tiltas: Journal of the British-Lithuanian Society”, 11, 2011, no. 2, s. 20–24; W. Pawlikowska-Butterwick, *Property and Personal Relations*.

wspomnieć o spotkaniu, które choć miało jeszcze inny charakter i uchodzi za symbol tolerancji religijnej w Wielkim Księstwie Litewskim, to również mogło mieć wpływ na reputację duchownych⁷. Mimo że rzecz jest znana w literaturze głównie za sprawą wywodzącego się z prawosławia wyznawcy kalwinizmu, Fiodora Jewłaszewskiego, klienta arcykatolickiego Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, który pozostawił zapiski z pobytu w stołecznym mieście⁸, to warto wspomnieć o niej raz jeszcze, ze względu na znajomość niektórych członków kapituły z Jewłaszewskim oraz charakter spotkania, które miało miejsce najprawdopodobniej w jednym z domów kapitulnych. Pamiętnik doczekał się wielu wydań oraz tłumaczeń⁹ – w tym miejscu przytaczam tekst za wydaniem Jana Lubomirskiego:

Roku 1565 mieszkałem w mieście Wilnie, wybierając pobór nazwany pogłównie, miałem tam wielką pociechę słuchając słowa Bożego w zborze chrześcijańskim za uczonych ministrów Wiendrogórskiego i Kościenickiego. Doznawałem też łaski ludzi przeciwnego wyznania mianowicie zaś godnego pamięci męża, księdza Jana Makowieckiego archidyakona warszawskiego, kustosa i kanonika wileńskiego, pisarza w skarbie króla Jegomości, który mnie więcej jeszcze w te to liczby wprawił, przysporzył mi pożytku i wieloma ludziom poznać mnie dał i zalecił; albowiem naonczas różności wiary nie czyniły żadnego poróżnienia w przyjacielskiej miłości. I dlategoż samego on wiek w stosunku do terażniejszego, gdy już nawet

⁷ J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław: Ossolineum, 1982, s. 144–145; J. Tazbir, *Dzieje polskiej tolerancji*, Warszawa: Interpress, 1973, s. 76–77; idem, *Teodor (Fedor) Jewłaszewski i jego Pamiętnik*, [w:] *Aere perennius. Profesorowi Gerardowi Labudzie dnia 28 XII 2001 roku w hołdzie*, red. A. Czubiński, M. Kosman et al., Poznań: Wydawnictwo Forum Naukowe, 2001, s. 83–99 (zob. zwłaszcza s. 88–89); M. Kosman, *Protestanci i kontrreformacja. Z dziejów tolerancji w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, Wrocław: Ossolineum, 1978, s. 76–78. Na marginesie warto wspomnieć, iż rozpatrywanie kwestii tolerancji religijnej w Wielkim Księstwie Litewskim wciąż przynosi nowe, ważne ustalenia. Zob. np. T. Kempa, *Próba interpretacji wydarzeń wileńskich z 1581 roku – pierwszego poważnego konfliktu wyznaniowego w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie kontrreformacji*, [w:] *Rola kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych, 2017, s. 106–120 (zob. zwłaszcza s. 109).

⁸ Zob. M. Siekierski, *Theodore Jeulashaewski and his Memoirs*, „The Journal of Belarusian Studies”, 4, 1977, s. 5–8; idem, *Pamiętnikarz Fedor Jewłaszewski (1546–po 1614 [1616]) w świetle nowych źródeł*, „Studia Źródłoznawcze”, 24, 1979, s. 177–180; por. idem, *Zbyszek – kompan, kolega, inspirator*, [w:] „No, co się śmiejesz?”. *Wspominki dla Profesora Zbysława Wojtkowiaka*, Poznań, publikacja wydana nakładem przyjaciół, 2013, s. 33–34. Zob. też Z. Wojtkowiak, *Omówienie literatury*, „Lituanie – Slavica Posnaniensia. Studia Historica”, 1, 1985, s. 208–210; T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616) – wojewoda wileński*, Warszawa: Semper, 2000, s. 139; idem, *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016, s. 94–95; U. Świdarska-Włodarczyk, *Mentalność szlachty polskiej XV i XVI wieku*, Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 2003, s. 98–99; D. Frick, *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2013, s. 3–4; R. E. Alvis, *White Eagle, Black Madonna: One Thousand Years of the Polish Catholic Tradition*, New York: Fordham University Press, 2016, s. 86–87; M. Lidke, *Szlachta ruska Wielkiego Księstwa Litewskiego a reformacja. Część II: Przyczyny przyjmowania nowych wyznań, aktywność reformacyjna oraz motywy porzucania konfesji protestanckich*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 19, 2003, s. 56–62, 66.

⁹ *Pamiętnik Teodora Jewłaszewskiego nowogrodzkiego podsejdy 1546–1604*, wyd. T. J. Lubomirski, Warszawa: R. Friedlejn, 1860; *The Memoirs of Theodore Jeitšaewski, Assessor of Navahrudak (1546–1604)*, transl. A. Nadson, „The Journal of Belarusian Studies”, 1, 1968, no. 4, s. 269–348; U. M. Swiazinski, *Historycznyja zapiski. F. Jewłaszewskaha*, Minsk 1990; *Teodoras Jewlašauskis atsiminimai*, sud. D. Vilimas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

pomiędzy ludźmi jedynę wiary wszystko zastąpiła zawsze w pogotowiu obłuda, złotym mi się być wydał. Teraz między różnymi wiarą, ani się pytać o miłość, szczerłość i prawdziwie dobre zachowanie się, zwłaszcza między świeckimi stanami. Pomnę bowiem i nie dawno nawet przeszłych czasów, gdy dzisiejszy papież Klemens, będąc jeszcze kardynałem, znajdował się u króla Jegomości Stefana w Wilnie, siedziałem u stołu księdza Bartłomieja Niedzwickiego, kanonika wileńskiego z przedniejszych sługami kardynała, Włochami; ci gdy się dowiedzieli że ewangelik, dziwowali się bardzo, jako mię śmiał ksiądz kanonik na obiad do siebie wzywać: a kiedy on im przełożył, że u nas z tego względu żadnej nienawiści nie bywa i miłujemy się jako z przyjaciółmi dobremi, chwalili to Włosi mówiąc, że tu Bóg u nas żyje, a ganili swoje domowe prawa i niesnaski w radach.

O! dałby to Bóg, aby i teraz łagodniejsze wieki nastąpić już mogły, ażeby chrześcijanie, jakkolwiek w szczegółach czyli obyczajach wiary poróżnieni, ale jednak chrześcijanie, przełożonego i najwyższego chrześcijan monarchę, ojca papieża w lepszym poszanowaniu mieli, a przez niego nawzajem jako łaskawego i mądrego ojca byli znoszeni i miłowani przykładem ojca rodziny umiejającego znosić swych synów, acz różnych obyczajami od niego i swęj ruskiej braci.

Następującego zaś roku 1566 w jesieni, było w mieście Wilnie gwałtowne powietrze, w czasie którego mieszkałem tam czas nie mały, widując doktora Sierpca i inszych, kanoników oraz różnych ludzi, którzy chociaż w owym powietrzu, pozostali żywo; między innymi miałem od pomienionego doktora przestrożę, abym się strzegł przełknięcia, gdyż (jak mówił) w czasie powietrza łącznie się także ukazują pokusy; w razie gdyby mi się coś przywidziało, (radził) żebym przeciwko temu szedł śmieie i imał się broni, a wtenczas to zginie¹⁰.

Pamiętnikarz donosi tu, iż w roku 1565 poznał w Wilnie wielu ludzi znacznych różnych religii, m.in. członków kapituły wileńskiej, w tym Jana Makowieckiego, który miał protegować go pozostałym szlacheckim osobom. Jewłaszewski gościł również na obiedzie u kanonika Bartłomieja Niedzwickiego, a rok później – w 1566 – kanonik Wojciech Grabowski z Sierpca (znany jako doktor Sierpc) ułożył dlań horoskop¹¹. Być może to zadanie legło u podstaw plotki krążącej po ulicach Wilna na temat Grabowskiego, jakoby miał parać się nekromancją¹², czyli formą zakazanych praktyk magicznych, w której przyzywa się duchy osób zmarłych w celu poznania przyszłości¹³.

Ostatecznie, niepotwierdzone źródłowo jest posiadanie przezeń doktoratu z medycyny¹⁴, choć w źródłach o kapitulnej proveniencji został kilka razy wzmiankowany z tym

¹⁰ *Pamiętnik Teodora Jewłaszewskiego*, s. 12–14.

¹¹ W. Pawlikowska, *Kanonik Wojciech Grabowski z Sierpca – zapoznana postać szesnastowiecznego Krakowa i Wilna*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica”, 11, 2005, s. 165–240 (zob. zwłaszcza s. 219–221). Por. J. Tazbir, *Teodor (Fedor) Jewłaszewski*. Bibliografia druków autorstwa Grabowskiego zob. M. Markowski, *Astronomica et astrologica Cracoviensia ante annum 1550*, Firenze: L.S. Olschki, 1990 (Istituto nazionale di studi sul Rinascimento □ Studi e testi, vol. 20), s. 18–19, nr 7.

¹² *Testament kanonika wileńskiego Wojciecha Grabowskiego z Sierpca*, wyd. W. Pawlikowska, „Studia Pedagogiczno-Artystyczne”, 4, 2004, s. 116–131. Por. Z. Wojtkowiak, *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1990, s. 107.

¹³ Zob. R. Bugaj, *Nauki tajemne w Polsce w dobie odrodzenia*, Wrocław: Ossolineum, 1976, s. 105–115.

¹⁴ W. Pawlikowska, *Kanonik Wojciech Grabowski z Sierpca*, s. 177. Por. R. Ragauskienė, *Mirties nugaltėti nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikštū Radvilų biologinė istorija. (XV a. pabaiga – XVII a.)*, Vilnius: Lietuvas edukologijos universiteto leidykla, 2017, s. 273.

tytułem¹⁵. Legitymowanie się stopniem doktorskim było warunkiem otrzymania kanonii doktorskiej. Możliwe, że Grabowski oświadczył, wbrew prawdzie, iż stopień posiada? Może dlatego z emfazą i przekorą w kręgu znajomych zwany był doktorem Sierpcem?

Wiele działo się w domach kapitułnych i karczmach położonych przy wileńskich ulicach. Być może Jewłaszewski przekroczył również progi domu kanonickiej kurii, którego historia oraz osoby z nim związane zostaną przybliżone w niniejszym tekście? Warto już teraz wspomnieć, że w dalszej części artykułu zawarte są informacje o posesorach domu położonego przy ulicy Bernardyńskiej w Wilnie. W trakcie pobytu Jewłaszewskiego w stołecznym mieście Wielkiego Księstwa Litewskiego dom ów zamieszkiwał brat archidiacona Jana, kanonik Tomasz Makowiecki¹⁶.

Stan badań nad jurydyką kapituły wileńskiej oraz bazę źródłową omówiłam w innym miejscu¹⁷. Podobnie, w innym miejscu poświęciłam uwagę terminowi jurydyka. Niemniej – dla przypomnienia – trzeba podkreślić, że w przypadku jurydyki kapituły wileńskiej mamy do czynienia z obszarem niestanowiącym zwartego terytorium, którego mieszkańcy podlegali odrębnemu sądownictwu¹⁸. Podstawę źródłową niniejszych rozważań stanowi Archiwum Kapituły Wileńskiej, w tym księgi protokołów, obecnie przechowywane w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie¹⁹. Minimum uwagi trzeba również poświęcić metodzie badań: zgodnie z założeniami socjotopografii składającej się ku mikrohistorii, której w tym artykule chcę dać próbkę, jednym z podstawowych problemów jest uchwycenie związku między strukturą społeczną i poszczególnymi personami a przestrzenią w określonym momencie, z zaakcentowaniem problemów życia codziennego, w tym przypadku z perspektywy kapitułnej²⁰. Zrozumienie szczegółów źródłowych, składających się na to ministudium, przyjąć może wraz z podjęciem trudu ukazania ich w szerszym kontekście, wykorzystując wszystkie znane źródła, konieczne dla zgłębienia tematu i wyjaśnienia postawionego problemu. Inna rzecz, że w krótkim tekście nie sposób skorzystać z dobrodziejstw wszystkich dostępnych archiwaliów. Zasadne wydaje się również skorzystanie z narzędzi badania biografii zbiorowej – propozografii, przy użyciu której – w innych miejscach – starałam się przedstawić funkcjonowanie kapituły oraz funkcjonowanie w ramach jej struktur prałatów i kanoników wileńskich²¹. Wiadomo bowiem,

¹⁵ Biblioteka Wróblewskich, ACV, III, f. 30 – 30v, par. 93. Zob. W. Pawlikowska, *Kanonik Wojciech Grabowski z Sierpca*, s. 177.

¹⁶ Zob. niżej.

¹⁷ W. Pawlikowska, „Wileńska kapituła katedralna w drugiej połowie XVI wieku”, niepublikowana rozprawa doktorska, Poznań 2011. Na temat potrzeby kontynuacji badań nad jurydykami wileńskimi zwrócił również uwagę Andrzej Zakrzewski (*Testament Bartłomieja Wobolewicza – mieszczanina wileńskiej jurydyki biskupiej*, [w:] *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, red. M. Zwierzykowski, B. Manyś, Poznań: Instytut Historii UAM, 2016, s. 153).

¹⁸ Zob. W. Pawlikowska-Butterwick, *Property and Personal Relations*. Por. W. Kolak, *Jurydyki krakowskie*, „Archeion”, 38, 1962, s. 218–240.

¹⁹ Biblioteka Wróblewskich, ACV, t. I–XIII.

²⁰ Zob. J. Wiesiołowski, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*, Poznań: Wydawnictwo PTPN, 1997; E. Le Roy Ladurie, *Montaillou, Wioska heretyków 1294–1324*, tłum. E. D. Żółkiewska, Warszawa: PIW, 1988; C. Ginzburg, *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth Century Miller*, Baltimore: JHU Press, 1980.

²¹ W. Pawlikowska-Butterwick, *The Prelates and Canons of Vilnius in the Second Half of the Sixteenth Century: A Prosopographical Study of Selected Questions*, Vilnius: Aidai (Bažnyčios Istorijos Studijos/Studies in Church History, t. 5), s. 25–45.

że kapituła, jak każda korporacja, to konkretni ludzie wywodzący się z różnych środowisk, kręgów i terytoriów.

W przypadku Wilna, stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, podjęte przeze mnie zadanie wiąże się z ryzykiem popełnienia błędu wynikającego z niekompletności bazy źródłowej lub niejasności niektórych zapisów. Stąd interpretacja zachowanych przekazów może być ułomna – bodaj jak każda retrospekcja. Próba osadzenia przeszłej rzeczywistości w nieistniejącej przestrzeni jest nie lada wyzwaniem, obarczonym wysokim ryzykiem popełnienia błędu. Ryzyko wzrasta wraz z uszczegółowieniem narracji. Modna ostatnio mikrohistoria, jeśli jest uprawiana nieumiejętnie, może być nie niewnoszącą do nauki opowieścią – zlepkiem źródeł składających się na gładką opowieść, by nadać narracji tempa lub ją ubarwić i umilić czytelnikowi lekturę²². Może jednak być również mniej lub bardziej udanym studium, np. o wileńskich ulicach.

Przed popełnieniem błędu nie ustrzeże się ten, kto próbowałby na planach z wieku XVII/XVIII lokować budynki z końca wieku XIV, XV lub XVI. Niestety, w niewielkim stopniu pomocne być tu mogą – acz znakomite – opracowania Kęstutisa Katalynasa i Gediminas Vaitkevičiusa²³. Jak zauważył Jerzy Ochmański, w przypadku jurydyki biskupiej w Wilnie „w końcu w. XIV obraz [...] był zupełnie inny niż w roku 1553 w okresie największej świetności Wilna, zrujnowanego przez najazd moskiewski 1655”²⁴. Analogicznie jest w przypadku badanej przeze mnie jurydyki kapituły wileńskiej. Niemniej, przyczynki, studia lub opracowania takich badaczy, jak Józef Maroszek, Mindaugas Paknys czy David Frick, a przede wszystkim pochylenie się nad materiałem źródłowym, stymulują do postawienia nowych pytań badawczych oraz wysnucia wstępnych konstatacji²⁵.

System obejmowania kurii kanonickiej – zgodnie z prawem do wyboru, czyli poprzez tzw. opcję *iuxta vocacionem* (według długości stażu w kapitule²⁶) – wymuszała na duchownych mikromobilność co najmniej w granicach jurydyki oraz zachęcała do udziału w posiedzeniach kapituł generalnych, podczas których decydowano o przyznaniu domu²⁷. Warto wspomnieć, iż zasada ta obowiązywała również w wię-

²² Zob. pasjonująca dyskusja wokół książek Roberta Darntona (w tym *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*): *The Darnton Debate: Books and Revolution in the Eighteenth Century*, ed. H. T. Mason, Oxford: Voltaire Foundation, 1999.

²³ K. Katalynas, G. Vaitkevičius, *Rozwój Wilna w XIV wieku w świetle badań archeologicznych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 50, 2002, s. 3–10; K. Katalynas, *Vilnius plėtra XIV–XVII a.*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2006.

²⁴ J. Ochmański, *Powstanie i rozwój latyfundiów biskupstwa wileńskiego (1387–1550). Ze studiów nad rozwojem wielkiej własności na Litwie i Białorusi w średniowieczu*, Poznań: UAM 1963, s. 18.

²⁵ J. Maroszek, *Ulice Wilna w XIV–XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 47, 1999, nr 1–2, s. 163–186; M. Paknys, *Wilno roku 1636 według „Rewizji gospód”*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica”, 12, 2007, s. 87–107; D. Frick, *The Bells of Vilnius: Keeping Time in a City of Many Calendars*, [w:] *Making Contact: Maps, Identity, and Travel*, eds. G. Burger et al., Edmonton: University of Alberta Press, 2003, s. 26; idem, *According to the Confession in Which I Die: Taking the Measure of Allegiances in Seventeenth-Century Wilno*, „Central Europe”, 8, 2010, 2, s. 107–122; idem, *Kith, Kin, and Neighbors*.

²⁶ W. Pawlikowska-Butterwick, L. Jovaiša, *The Statutes of the Chapters*, s. 312.

²⁷ Zob. W. Pawlikowska, *Zarządzanie domami kanonicznymi w XVI stuleciu na przykładzie kapituły wileńskiej – przepisy i praktyka*, [w:] *Litwini – historia i kultura*, red. K. Pietkiewicz, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego, 2009, s. 134–140.

sości kapituł koronnych. Prestymonium (wieś, część majątku wspólnego kapituły) lub/i dom były oddawane w czasowy zarząd (dzierżawione) poszczególnym kanonikom²⁸. Duchowni otrzymywali dokument przydzielający kurię i dom kanonicki do zamieszkania. Jedna z takich prowizji – wystawiona przez Jana Kochanowskiego dla archidiacona śremskiego Jana Kąkolewskiego – zachowała się do dziś²⁹. Inaczej było w przypadku prałatów wileńskich, których majątek był przypisany do konkretnego beneficjum. Warto wspomnieć, że opcja wywoływała – na zasadzie domina – mikromobilność. Wejście w posiadanie domu obligowało duchownego do zwolnienia kurii wcześniej posiadanej, którą optował (wybierał) inny duchowny, zwalniający z kolei własną itd.

Prócz prałatów i kanoników oraz niższego duchowieństwa jurydykę kapitulną wypełniali mieszczanie podlegający kapitulnej jurysdykcji, reprezentanci najróżniejszych zawodów: aptekarze, cieśle, czapnicy, krawcy, rymarze, stolarze, miecznicy, szewcy, szklarze, ślusarze, furmani, piwowarzy, malarze, murarze, kowale, tkacze, piekarze, zduni, sołennicy, przekupnie chleba i skór oraz praczki³⁰. Bywało, że niektórzy spośród nich mieszkali w kapitulnych domach lub tuż przy nich, rzecz jasna w zamian za opłatę, choć nie zawsze spotykało się to z aprobatą kapituły. W każdym razie nie każda z profesji była równie mile widziana. 5 października 1583 roku kapituła zwróciła uwagę swym członkom, że pod swe dachy przyjmują lokatorów parających się tzw. brudnymi rzemiosłami: szewców, rymarzy, ślusarzy i przekupniów ze śleddziami. Wszystko zaś dla marnego zysku i ze szkodą dla wizerunku duchowieństwa oraz gremium. Wówczas postanowiono zabronić przyjmowania przedstawicieli tych grup zawodowych pod dachy domów kanonickich pod karą wstrzymania wypłaty refekcji (dystrybucji, które otrzymywali duchowni w zamian za udział w codziennej liturgii) przez miesiąc³¹. Z późniejszych źródeł wiadomo, że pomimo sankcji – być może ze względu na ich nieegzekwowanie – praktyka się utrzymała.

Dzięki własnemu lokum duchowni nie tylko mogli zaoszczędzić na wydatkach, ale także zarobić kilka groszy litewskich z wynajmu izb. Zatem można zrozumieć, dlaczego niektórzy księża bezpodstawnie acz wytrwale zabiegali o zgodę kapituły na prawo do mieszkania w kuriach. Aż do połowy lat sześćdziesiątych XVI wieku prawo ubiegania się o dom kapitulny przysługiwało kanonikom, choć zdarzało się, że prałaci pomieszkiwali w kuriach kanonickich nadużywając godności prałackich i zwyczajów kanoników: pierwsi byli naczelnikami kapituły i z tego powodu nieraz dochodziło do nadużyć. Ta sytuacja uległa stopniowej zmianie wraz z połączeniem majątków kanonickich z prałackimi w jeden wspólny. Proces ten, który docelowo miał wyrównać

²⁸ Zob. np. M. D. Kowalski, *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków: TN „Societas Vistulana” 2000, s. 180–194.

²⁹ Biblioteka Kórnicka, rkps. 113, nr 19, f. 140–141. Zob. K. Lutyński, *Prokuratorzy Jana Kochanowskiego jako prepozyta poznańskiego (1564–1574)*, „Pamiętnik Literacki”, 72, 1981, nr 1, s. 209–222 (zob. zwłaszcza s. 211).

³⁰ W. Pawlikowska-Butterwick, *Property and Personal Relations*, s. 68–78.

³¹ Biblioteka Wróblewskich, ACV, VI, s. 313–314, par. 237. Zob. też *Akta cechów wileńskich 1495–1759*, wyd. H. Łowmiański, M. Łowmiańska, S. Kościałkowski, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2006, s. 97–98, nr 72. Na marginesie warto wspomnieć, iż podział rzemiosł na tzw. czyste i brudne nadal wymaga opracowania. Zob. J. Morzy, *Geneza i rozwój cechów wileńskich do końca XVII wieku*, „Zeszyty Naukowe UAM. Historia”, 1959, z. 4, s. 3–93 (zob. zwłaszcza s. 47).

prawa duchownych do domu, trwał długo, a z jego odprysków dziś jeszcze wyziera złożona przeszłość, którą obrazuje przykład **drewnianego** domu położonego na placu przy **ulicy Bernardyńskiej**³² w Wilnie.

W wieku szesnastym ulica Bernardyńska była jedną z głównych ulic Wilna. W 1636 roku aż osiem domów położonych przy tej ulicy podlegało kapitulnej jurysdykcji, w tym dwie kamienice zamieszkiwane przez kanoników Marcina Szulca Wolfowicza i Franciszka Dołmata Isajkowskiego oraz kamienica, w której mieściła się bursa Ambrożyńska³³. Tekst niniejszy skupia się na jednym z domów położonych przy ulicy Bernardyńskiej w Wilnie, z czasem opatrzonym numerem 3 lub 6 - numeracja późniejsza i niepotwierdzona³⁴. Zaznaczyć trzeba, że kurie w omawianym czasie nie miały swoich nazw lub numerów, stąd w protokołach określano położenie posiłkując się nazwiskami sąsiadów lub posługiwano się topografią³⁵. Aby więc ustalić nazwiska mieszkańców **domu**, trzeba było prześledzić łańcuchy opcji. W okresie od 11 października 1533³⁶ aż do 8 czerwca 1537 roku³⁷ mieszkał w nim kanonik wileński **Erazm Eustachy de Czas** (h. Łódzia³⁸). Kanonik Erazm, zmarły po 1544 roku³⁹, być może tożsamy z wpisanym w Metrykę Uniwersytetu Krakowskiego Erasmusem Szolcz Eustachii Scholcz de Cracouia⁴⁰, pełnił na królewskim dworze funkcje notariusza i sekretarza⁴¹. Na marginesie, mając na uwadze wcześniejszy passus na temat horoskopów i kalendarzy Wojciecha Grabowskiego, warto dodać, iż kanonikowi Erazmowi dedykowany został jeden z kalendarzy Michała z Wiślicy⁴², kierownika katedry astrologii i dziekana Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Krakowskiego oraz kustosa (później dziekana) kapituły św. Floriana w Krakowie⁴³.

³² Dla przejrzystości dalszego wywodu nazwiska kolejnych posesorów oraz informacje techniczne na temat domu położonego przy ulicy Bernardyńskiej zostały wytłuszczone.

³³ *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: Namai, gyventojai, svečiai*, sud. M. Paknys, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, s. 268-269.

³⁴ Zob. *ibidem*, s. 179.

³⁵ Zob. np. Biblioteka Wróblewskich, ACV, IV, f. 7v-8, par. 26.

³⁶ Biblioteka Wróblewskich, ACV, II, f. 17, par. 34.

³⁷ *Ibidem*, f. 58, par. 136.

³⁸ Biblioteka Wróblewskich, F. 256-2144; F. 266-474, fol. 2. Por. J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu: ustrój i uposażenie*, Poznań: UAM, 1972, s. 44; *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV-XVI a.*, sud. V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, Vilnius: Aidai, 2009, nr 421, s. 86-87 (gdzie wzmiankowany jako mieszczanin).

³⁹ 8 X 1544 wspomniany w aktach kapitulnych po raz ostatni, zob. Biblioteka Wróblewskich, ACV, II, sygn. F 210/2, f. 183, par. 440.

⁴⁰ *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400-1508*, t. 1, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Kraków: TN „Societas Vistulana”, 2004, s. 558.

⁴¹ J. Ochmański, *Biskupstwo wileńskie*, s. 44; *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV-XVI a.*, s. 86-87; W. Urban, *Litwini w Krakowie od końca XIV wieku do roku 1579*, „Teki Krakowskie”, 10, 1999, s. 131-152 (zob. zwłaszcza s. 141).

⁴² *Judicium astrologicum in celebri Studio Cracoviensi per magistrum Michaellem a Vislicza editum pro anno Domini 1537. Lune Eclipsis Lune*. Zob. J. Seruga, *Dwa nieznanne kalendarze krakowskie z r. 1536 i 1537*, „Przewodnik Bibliograficzny”, 36, 1913, s. 133. Por. M. Markowski, *Astronomica et astrologica*, s. 134, nr 24; K. Piekarski, *Polonika XVI wieku*, „Biuletyn Przybytków Biblioteki Narodowej”, 3-4, 1938, s. 102; Biblioteka Narodowa, cim 8250.

⁴³ S. Konarska-Zimnicka, *Astrologica Michała z Wiślicy. Przegląd twórczości*, „Z dziejów regionu i miasta. Rocznik Oddziału PTH w Skarżysku-Kamiennej”, 3, 2012, s. 79-92 (zob. zwłaszcza s. 79-81).

8 czerwca 1537 roku⁴⁴ poprzez opcję prawo do domu nabył kanonik pochodzenia mieszczańskiego **Bartłomiej z Kowna**. Kapituła zobligowała Bartłomieja – zgodnie z literą statutu – do podniesienia weń standardu. Dla Bartłomieja była to ostatnia przystań przed przeniesieniem się do wieczności. Jednak nie spieszył się z ostatnią wyprowadzką – mieszkał w tym domu, zapewne z przerwami, przez ponad ćwierć wieku. W tzw. międzyczasie musiał jednak podnajmować lokum, zapewne za pieniądze, biskupowi sufraganowi wileńskiemu, prałatowi kantorowi Jerzemu Albinowi, który, nie będąc kanonikiem, nie miał prawa do kurii z urzędu. 7 listopada 1550 roku Bartłomiej skarżył się na biskupa sufragana Albina, że nachodzi go w jego własnym domu⁴⁵. Zaś z zapisu z 9 maja 1551 roku w wyniku, że Jerzy Albin wnioskował o przyznanie domu Bartłomieja z Kowna. Bartłomiej zrazu temu zaprzeczył, podkreślając, że Albin nie ma doń prawa ani dowodów wskazujących na to, że kapituła tenże dom w całości lub części mu wdzierzała. A nawet jeśli w nim **m i e s z k a ł** przez kilka lat, to również nie dowodzi posiadania doń tytułu prawnego. W związku z tym, że Albin nie przedstawił przekonujących argumentów, nakazano mu wieczne milczenie. Zarazem podtrzymano prawo własności księdza Bartłomieja⁴⁶.

Odejście duchownego z kapituły, czy to poprzez śmierć, czy rezygnację stwarzało pozostałym duchownym okazję do poprawy warunków życia, bowiem wraz ze zwolnieniem prebendy ogłaszano wakat domu lub/oraz prestymonium. To z reguły powodowało ożywienie wśród duchownych, którzy masowo zjeżdżali do Wilna na kapitułę generalną, by wziąć udział w opcji. Kanonicy, otrzymując nową prowizję na kurię/prestymonium, zobligowani byli do rezygnacji z majątku posiadanego dotychczas. Ciekawe, że kanonik Bartłomiej z Kowna nie skorzystał z okazji do przeniesienia się do nowego lokum kiedy pojawiła się ku temu sposobność. Być może przez zwykłą gnuśność? A może oferta nie była wcale tak atrakcyjna?

26 sierpnia 1552 roku wraz ze śmiercią kanonika Jana Kunickiego zawakowały dom i prestymonium. Wówczas ówczesny prokurator kapituły kanonik Jan Wirbkowski ogłosił, że prawo doń przysługuje kanonikowi Bartłomiejowi z Kowna jako najstarszemu stażem spośród obecnych na posiedzeniu. Na tej podstawie przyznano mu dom, zastrzegając jednak, aby w ciągu trzech lat podniósł standard dotąd posiadanej kurii. Bartłomiej nie chciał spełnić tego warunku, dlatego oświadczył, że nowego domu nie przyjmuje. Decyzję obwarował zastrzeżeniem, że z udziału w opcji rezygnuje jednorazowo i zastrzega sobie prawo do udziału w przyszłych. Zasady panujące w kapitule obligeowały go do określenia, czy rezygnacja z udziału w opcji jest jednorazowa i nie powinna mieć wpływu na uczestnictwo w kolejnych opcjach. Duchowny poczynił takie zastrzeżenie. Ostatecznie budynek oddano kanonikowi Janowi Wirbkowskiemu, który zrezygnował z wówczas posiadanego domu⁴⁷. Zatem Bartłomiej dalej pozostał na ulicy Bernardyńskiej. Kolejna okazja do zmiany domu pojawiła się w 1556 roku. Wówczas ogłoszono wakat murowanego budynku położonego przy ulicy Zamkowej. Bartłomiej z Kowna rychło o niego poprosił, powołując się na swoje starszeństwo. Choć kapituła nie zakazała mu udziału w opcji, jednak i tym razem postawiła warunki, których nie

⁴⁴ Biblioteka Wróblewskich, ACV, II, f. 58, par. 136.

⁴⁵ Biblioteka Wróblewskich, ACV, III, f. 2v, par. 4.

⁴⁶ Ibidem, f. 10v, par. 22.

⁴⁷ Ibidem, f. 32–32v, par. 99.

był w stanie lub nie chciał spełnić, dlatego wycofał swoją prośbę. Znow jednak zastrzegł prawo do udziału w przyszłych opcjach. Ciekawe, że wówczas murowany dom położony przy ulicy Zamkowej, zatem o podwyższonym standardzie, otrzymał kanonik i prałat prepozyt wileński w jednej osobie Bartłomiej Sabinka, uchodzący wówczas za najdoskonalszego lekarza królewskiego⁴⁸. Wydaje się, iż w tym przypadku koneksje na dworze przeważały szalę. Można więc śmiało przyjąć, że Sabince, jak sam stwierdził w liście do Stanisława Hozjusza, opłacało się od czasu do czasu poprzebywać „na pustkowiu, dokąd wywiódł go wraz z królem na pokuszenie chyba sam diabeł”⁴⁹. Dla porównania warto przypomnieć, że kiedy o dom dopraszał się kantor Jerzy Albin, to otrzymał od kapituły odpowiedź odmowną. Wówczas Albin postanowił w tej sprawie apelować najpierw u biskupa wileńskiego, później zagroził, że uda się do arcybiskupa gnieźnieńskiego, na koniec, gdyby apelacja została odrzucona, planował zwrócić się do Stolicy Apostolskiej⁵⁰. Ponadto 6 marca 1556 roku Albin oświadczył kapitule, że jeśli biskup Walerian Protasewicz nie udzieli mu poparcia i pomocy, to on nie chce być jego sufraganem⁵¹. Dwa tygodnie później prokurator kapitulny złożył skargę na kantora, przypominając mu, że od kilku lat zalega ze spłatą pożyczki⁵².

Jerzy Albin zwrócił połowę sumy – 50 dukatów węgierskich – w momencie, kiedy w opcję został wypuszczony kolejny dom. Kapituła pieniądze przyjęła. Wydała stosowne pokwitowanie, jednakże domu Albinowi nie przyznała. Decyzję uzasadniono w ten sposób: dom jest kanonicki i prałaci nie mogą w nim mieszkać. Wówczas prałat ripostował, że skoro nie ma domu do mieszkania, to nie czuje się zobowiązany do stałej rezydencji przy katedrze i wypełniania kościelnych obowiązków⁵³. niesprawiedliwe stosowanie odmiennych zasad w podobnych do siebie sytuacjach nie jest więc li tylko domeną współczesnych korporacji, w tym akademickich... Przykład świadczy również o kondotierstwie kanoników oraz „swobodnym” interpretowaniu przepisów statutu w zależności od bieżących potrzeb. W każdym razie Bartłomiej z Kowna w domu na ulicy Bernardyńskiej mieszkał od 1537 roku aż do śmierci. Zmarł przed 10 stycznia 1560 roku⁵⁴.

20 lutego 1560 roku dywagowano nad prośbą biskupa żmudzkiego Jana Domanowskiego, który prosił o dom po zmarłym Bartłomieju z Kowna. Domu tego nie otrzymał, gdyż podczas opcji w której wcześniej uczestniczył, nie zastrzegł sobie prawa do udziału w przyszłych opcjach⁵⁵. Domanowski prośbę powtórzył 5 marca 1560 roku, jednak niczego nie wskórał⁵⁶. Kapituła odmówiła również archidiakonowi Józefowi Jasińskiemu argumentując, że w aktualnie posiadanym domu nie podniósł standardu. Jasiński w odpowiedzi zapowiedział apelację. Wtedy o wakujący dom poprosił lekarz królewski i kanonik wileński Piotr z Poznania. Rychło do grona proszących dołączył

⁴⁸ Ibidem, f. 126v–128, par. 318.

⁴⁹ Cyt. za A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August: król polski i wielki książę litewski: 1520–1562*, Warszawa: Krupski i S-ka, 1996, s. 285.

⁵⁰ Ibidem, f. 130-31, par. 325.

⁵¹ Ibidem, f. 131, par. 326.

⁵² Ibidem, f. 131v, par. 328.

⁵³ Ibidem, f. 149v–150v, par. 374.

⁵⁴ Wówczas na zwolnioną przezeń kanonię instalowano Izajasza, zob. ibidem, f. 236–236v, par. 697.

⁵⁵ Ibidem, f. 246v–247, par. 733.

⁵⁶ Ibidem, f. 247v, par. 736–737.

kustosz Jan Makowiecki, który zaoferował, że w zamian zainwestuje w budynek 100 kop groszy litewskich oraz uiszczy opłatę tzw. wejściową w wysokości 30 zł polskich. Ta propozycja sugeruje, *inter alia*, że po dwudziestu pięciu latach pod zarządem kanonika Bartłomieja dom wymagał poważnej uwagi i nakładów. Ostali w kapitulniku duchowni, rozważając zgłoszone propozycje, ze względu na bieżące potrzeby katedralne – butwiejącą garderobę w zakrystii – zaproponowali, by Piotr z Poznania porozumiał się w tej sprawie z kustoszem Makowieckim. Przeciwno takiemu postawieniu sprawy zaprotestował ksiądz Piotr, podkreślając, że decyzja kapituły jest niesprawiedliwa a wręcz nieprzyzwoita, i świadczy o jej przekupstwie, dlatego nie ustępując, bezwzględnie poprosił o dom. Ostatecznie postanowiono wstrzymać się z podjęciem decyzji⁵⁷.

Do kwestii domu po Bartłomieju z Kowna powrócono 11 marca. Wówczas do opytujących Piotra z Poznania i Jana Makowieckiego dołączył kaznodzieja katedralny Izajasz. Zgodnie z zasadą starszeństwa, pierwszeństwo ubiegania się o dom przysługiwało Piotrowi z Poznania. Jednak problem postanowiono rozstrzygnąć wolą większości, za pomocą głosowania. Biskup żmudzki Jan Domanowski zagłosował za Janem Makowieckim, który zobligował się do częstego wietrzenia kościelnej garderoby (?), ponadto argumentował, że kanonik Piotr już otrzymał prestymonium. Zdaniem Domanowskiego nie powinno się przyznawać dwóch dóbr podczas jednej opcji. Jan Wirbkowski, który pierwotnie zrezygnował z udziału w opcji na rzecz archidiakona Jasińskiego, ostatecznie zagłosował za księdzem Makowieckim. Kanonik Stanisław Narkuski, powołując się na statut kapitulny oraz przywilej królewski stanowiący, że podczas opcji domów prałat nie ma być preferowany nad kanonika, zagłosował za księdzem Piotrem z Poznania. Wyraził również swe zdziwienie, że przed złączeniem majątków pałacowego z kanonicznym pałacu zabiegają o domy kapitulne. Wojciech Grabowski zagłosował za przyznaniem domu księdzu Makowieckiemu. Z kolei ksiądz Piotr Arciechowski zaproponował, by duchowni porozumieli się między sobą. Ze względu na różne opinie, z podjęciem decyzji postanowiono wstrzymać się do przyszłego piątku⁵⁸. 18 marca Piotr z Poznania oświadczył, że jeśli otrzyma dom, to zainwestuje weń 100 kop groszy litewskich. Swą ofertą pozyskał kapitułę. Inna rzecz, że za przyznaniem mu domu głosowało trzech duchownych, tyłuż opowiedziało się za księdzem Makowieckim. Zatem stanowiska były wyrównane, choć należy zwrócić uwagę na rozbieżność opinii panujących w jednej społeczności. Ostatecznie dom, w którym niegdyś mieszkał Bartłomiej z Kowna, otrzymał królewski lekarz **Piotr z Poznania** (notabene mieszczanin). A o zwolniony przezeń dom drewniany zrazu poprosił kaznodzieja Izajasz, podpierając się chęcią mieszkania bliżej kościoła⁵⁹. Uroczyste wprowadzenie nowego posesora do kurii na ulicy Bernardyńskiej odbyło się 21 marca. Aktu dokonał – z upoważnienia prokuratora Wirbkowskiego – kanonik Arciechowski. Jednak – wbrew postanowieniom statutu nr 25⁶⁰ – nie dopełniono obowiązku przeprowadzenia wizytacji zwiędzonej spisaniem inwentarza⁶¹.

Atoli Piotr z Poznania nie myślał długo pomieszkać w domu po Bartłomieju z Kowna. 17 maja 1560 roku kanonicy przystąpili do opcji domów wakujących po kano-

⁵⁷ Ibidem, f. 248, par. 738–738v.

⁵⁸ Ibidem, ff. 249–250, par. 742.

⁵⁹ Ibidem, f. 251–251v, par. 747.

⁶⁰ W. Pawlikowska-Butterwick, L. Jovaiša, *The Statutes of the Chapters*, s. 313.

⁶¹ Biblioteka Wróblewskich, ACV, III, f. 251v–252, par. 749.

niku Wojciechu Narbucie († 23 III 1560⁶²/ 24 III 1560⁶³) oraz Józefie Jasińskim († 14 IV 1560⁶⁴). O dom po Narbucie poprosił Arciechowski, oferując w zamian – na przeprowadzenie niezbędnych remontów – 100 kop groszy litewskich. Na to przystali wszyscy duchowni uczestniczący w posiedzeniu z wyjątkiem Piotra z Poznania, który zastrzegł, iż jeśli król w przyszłości miałby życzenie, aby w optowanym domu zamieszkał któryś z dworzan, wtedy kapituła powinna się zgodzić. Arciechowski na postawiony warunek nie chciał przystać i dlatego zapowiedział apelację u biskupa wileńskiego. Dom dalej optowano⁶⁵. Początkowo wystąpił o niego Piotr z Poznania, przyjmując warunek odrzucony przez Arciechowskiego, którego – dodajmy – sam był autorem! Dom otrzymał. Zarazem zrzekł się prawa do lokum wcześniej posiadanego, położonego przy ulicy Bernardyńskiej. Tym samym lokum zajmowane niegdyś przez Bartłomieja z Kowna oddano **Janowi Makowieckiemu** (h. Dołęga⁶⁶). Ten dobrowolnie zobowiązał się przeprowadzać w nim naprawy za kwotę 100 kop groszy litewskich⁶⁷.

Makowiecki dotrzymał słowa, o tym świadczy zapis z 22 maja 1562 roku, który również wskazuje na system wartości wyznawany przez nowożytnie duchowieństwo. W zamian za poczynione inwestycje kustosz Makowiecki poprosił, aby z dochodów uzyskanych z dzierżawy tego domu ustanowić aniwersarz, czyli nabożeństwo w rocznicę śmierci, za jego duszę. Pomysł ten spodobał się kapitule, która postanowiła, że każdy prałat lub kanonik obejmujący w przyszłości dom będzie zobowiązany uiścić opłatę w wysokości 6 kop groszy litewskich. Z tej sumy postanowiono przeznaczać 2 kopy groszy litewskich na wieczysty aniwersarz za duszę Bartłomieja z Kowna, zaś na aniwersarz za duszę kustosa Makowieckiego przeznaczono 4 kopy groszy litewskich⁶⁸.

Kilka miesięcy później – 6 listopada 1562 roku – Makowiecki wszedł w posiadanie jeszcze jednego domu położonego przy ulicy Bernardyńskiej, sąsiadującego z domem kanonika Alexandra de Pesenti. W zamian za dodatkowy dom drewniany zobligował się do uiszczania czynszu w wysokości 7 kop groszy litewskich rocznie, płatnych na 11 listopada. Poprzednim mieszkańcem tego drewnianego domu był mieszczanin – podlegający kapitulnej jurysdykcji – cyrulik Iwanek⁶⁹. Iwanek nabył prawo do mieszkania w tym domu – za 7 kop groszy litewskich rocznie – zaledwie 10 lipca 1562 roku, został też zobligowany do dokonania w nim niezbędnych napraw⁷⁰. Fizycznie wprowadzenie do domu odbyło się krótko potem, bo 25 sierpnia⁷¹. Poprzedni mieszkaniec domu, Marcin Polikowski, został zeń usunięty, gdyż dopuścił się daleko idących zaniedbań. Miał również podnajmować lokale osobom trzecim⁷². Jednak już 4 lutego 1563 roku okazało

⁶² Biblioteka Wróblewskich, F43 – 20221.

⁶³ *Dziennik biskupa Piotra Myszkowskiego 1555-1568*, opr. Ł. Kurdybacha, „Kwartalnik Historyczny”, 47, 1933, z. 1, s. 456.

⁶⁴ W. Urban, *Litwini w Krakowie*, s. 144.

⁶⁵ Biblioteka Wróblewskich, ACV, III, f. 265v–266, par. 794.

⁶⁶ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków: Wydaw. Biblioteki Polskiej, 1858, s. 402. Zob. też *Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w.*, red. B. Trelńska, Lublin: Wydaw. UMCS, 2001, s. 154, nr 294; s. 159–60, nr 334–336.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 266–266v, par. 795.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 57v–58, par. 211.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 77v, par. 286.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 64–64v, par. 234.

⁷¹ *Ibidem*, f. 66v, par. 244.

⁷² *Ibidem*, f. 64–64v, par. 234.

się, że dodatkowy dom drewniany, który otrzymał Makowiecki, był w tak złym stanie, że nie nadawał się do zamieszkania. Dlatego Makowiecki poprosił o jeszcze inny dom, również zajmowany kiedyś przez cyrulika Iwanika. Dom otrzymał za roczny czynsz w wysokości 7 kop groszy litewskich, płatnych na 11 listopada przez 12 lat. W zamian za utrzymywanie domu w należyтым porządku i wykonywanie niezbędnych napraw otrzymał zgodę kapituły na zamieszkanie, najmowanie pomieszczeń, prowadzenie sprzedaży towarów oraz szynkowanie trunków. Po upływie terminu dzierżawy dom miał wrócić do kapituły⁷³.

Kwestia domu prałata Makowieckiego ponownie została wywołana na posiedzeniu 25 maja 1563 roku. Obecni wówczas duchowni słuchali roszczenia prałata kustosza względem domu otrzymanego po cyruliku Iwaniku. W świetle zapisu Iwanek do czasu posiadania domu płacił czynsz w wysokości 5 kop groszy litewskich rocznie. Toteż kustosz wniósł, aby kapituła zagwarantowała mu dożywotno czynsz w wysokości 7 kop groszy litewskich. Kapituła, zważając na to, że ma do dyspozycji niewielką ilość domów, a wielu jej członków w ogóle nie ma gdzie mieszkać, postanowiła podwoić Makowieckiemu długość dzierżawy do 24 lat. Prałat przyjął takie rozwiązanie z ukontentowaniem⁷⁴. Zatem w krótkim czasie Makowiecki wszedł w zarząd dwóch domów położonych na ulicy Bernardyńskiej.

Taki stan utrzymał się kilka lat. 15 lutego 1565 Makowiecki zwrócił się do kapituły z prośbą, aby wyraziła zgodę na „cesję” posiadanego przezeń domu (w którym onegdaj mieszkał Bartłomiej z Kowna) na rzecz swego brata kanonika Tomasza Makowieckiego. Jan Makowiecki argumentował, że zainwestował w jego wykończenie i obmurowanie znaczne środki⁷⁵. Niemal cała kapituła, z wyjątkiem biskupa sufragana Jerzego Albina, który złożył apelację⁷⁶, wyraziła aprobatę i postanowiła przenieść prawo na kanonika **Tomasza Makowieckiego** (h. Dołęga⁷⁷)⁷⁸. Zdaje się, że przeważył zdrowy rozsądek i zwykły pragmatyzm, bowiem w ten sposób zaspokojony został problem lokalowy kolejnego z duchownych. Na dodatek całkiem zaśluzonego na królewskim dworze. Jan Makowiecki zmarł kilka lat później – 26 kwietnia 1569 roku⁷⁹. Natomiast Tomasz Makowiecki przeżył brata o kilkanaście lat – zmarł między 6 października⁸⁰ a 14 listopada 1586 roku⁸¹.

Do opcji wakującego domu przystąpiono 2 stycznia 1587 roku. Mając na uwadze zasługi, dopuszczono doń prałata kustosza (późniejszego biskupa wileńskiego) **Benedykta Woynę** (h. Trąba⁸²). Między innymi chodziło o nakłady poniesione na utrzymanie

⁷³ Ibidem, f. 82v–83, par. 307.

⁷⁴ Ibidem, f. 95v–96, par. 350.

⁷⁵ Ibidem, f. 129v–130, par. 457.

⁷⁶ Ibidem, f. 130–130v, par. 458.

⁷⁷ *Herby rycerstwa polskiego*, s. 402. Zob. też *Album armorum*, s. 154, nr 294; s. 159–60, nr 334–36.

Podpis i pieczęć sygnetowa z herbem i literami TM, na dokumencie z 4 II 1568, Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, F57 – B55 – 18, f. 29.

⁷⁸ Biblioteka Wróblewskich, ACV, IV, f. 129v–130, par. 457.

⁷⁹ J. A. Wadowski, *Kościoty lubelskie: na podstawie źródeł archiwalnych*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1907, s. 201.

⁸⁰ Biblioteka Wróblewskich, ACV, VII, f. 39, par. 72.

⁸¹ Ibidem, f. 41, par. 77.

⁸² K. Niesiecki, *Herbarz polski powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. 1, Lipsk: Breitkopf i Haertel, 1839, s. 45.

wcześniej dzierżonego przezeń domu. Jednak z uwagi na to, że zmarli bracia Makowieccy dom zostawili w bardzo dobrym stanie i nie wymagał on dodatkowych inwestycji, oczekiwano od Woyny uiszczenia opłaty „wejściowej” w wysokości 40 kop groszy litewskich. Ponadto liczone, że Woyna – ciesząc się posłuchem i wpływami – ureguluje sprawy związane z innym domem, tzw. kustoszowskim, w którym – zdaniem kapituły – mieszkali bezprawnie niejaki Stanisław Małachowski a następnie Stanisław Łoknicki⁸³.

Woyna w domu przy ulicy Bernardyńskiej mieszkał do czasu objęcia biskupstwa wileńskiego. Zatem można przypuszczać, że w tych murach dość mogło do niejednego spotkania i dysputy poświęconej zakusom na wileński stolec biskupi⁸⁴. Po raz pierwszy przymierzono się do opcji domu zwolnionego przez Woynę 6 października 1600 roku⁸⁵. Dzieło zwieńczono na posiedzeniu 27 listopada, przekazując dzierżawę prałatowi kantorowi – późniejszemu kustoszowi – **Eustachemu Wołowiczowi** (h. Bogoria⁸⁶), pomimo że wcale nie był duchownym o najdłuższym stażu w kapitule. Jedyne starsi konfratry z dobrej woli zrezygnowali z udziału w opcji. Zrazu zobowiązano Wołowicza do otoczenia domu należyłą opieką oraz kontynuacji starań o dom tzw. kustoszowski z Łoknickim⁸⁷. Dom kustoszowski do dyspozycji kapituły powrócił przed 28 maja 1604 roku. Udało się go odzyskać staraniem całego gremium. Szybko też został przekazany nowemu posesorowi – kanonikowi Marcinowi Żagłowi (h. Trąby⁸⁸), którego zobligowano do należytej opieki oraz inwestycji pod karą utraty budynku oraz zakazu udziału w przyszłych opcjach⁸⁹. Wołowicz prawo mieszkania w domu na ulicy Bernardyńskiej posiadał do 7 lutego 1603 roku. Z rejestru poboru z 1602 roku wiadomo, że u ks. kustosza Wołowicza mieszkał miecznik Greger Rnkowd⁹⁰. Możliwe, że Wołowicz pomieszkałby w nim dłużej, tym bardziej, że z początkiem roku wyjechał z Wilna jako poseł kapituły na sejm walny. Zatem nie mógł być obecny podczas opcji. Jednak dzięki upoważnieniu kanonika Andrzeja Jurgiewicza do reprezentowania go podczas nieobecności otrzymał dom wakujący po zmarłym kanoniku Ambrożym Beynaracie. Z uwagi zaś, że Wołowicz w aktualnie posiadanym domu nie poczynił znacznych napraw i udoskonaleń, zaocznie zobowiązano go do przekazania swemu następcy 20 kop groszy litewskich wraz z cegłą zakupioną na potrzeby remontu. Szczęśliwym następcą okazał się kanonik **Stanisław Szydłowski** (mieszczanin?)⁹¹, który w domu położonym przy ulicy Bernardyńskiej w Wilnie doczekał śmierci. 7 lutego 1620 roku przystąpiono do opcji domu murowanego położonego na ulicy Bernardyńskiej. Ostatecznie, ze względu na to, iż żaden z kanoników o dłuższym stażu w kapitule nie chciał optować domu po zmarłym kanoniku Szydłowskim, otrzymał go kanonik **Michał Skorulski** (h. Kościeszka⁹²)⁹³.

⁸³ Biblioteka Wróblewskich, ACV, VII, f. 46v–48, par. 88.

⁸⁴ W. Pawlikowska-Butterwick, 'Lithuanians', 'Foreigners' and Ecclesiastical Office: Law and Practice in the Sixteenth-Century Grand Duchy Of Lithuania, „Journal of Ecclesiastical History”, 68, 2017, issue 2, s. 285–305.

⁸⁵ Biblioteka Wróblewskich, ACV, VII, f. 360v, par. 1079.

⁸⁶ *Inscriptiones ecclesiarum Vilmensium*, red. E. Ulčinaitė, W. Appel, Vilnius: Aidai, 2005, s. 80, nr 31.

⁸⁷ Biblioteka Wróblewskich, ACV, VII, f. 363, par. 1086.

⁸⁸ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 10, s. 21.

⁸⁹ Biblioteka Wróblewskich, ACV, VIII, f. 44v, par. 175.

⁹⁰ W. Pawlikowska-Butterwick, *Property and Personal Relations*, s. 72.

⁹¹ Biblioteka Wróblewskich, ACV, VIII, f. 20, par. 76.

⁹² K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 8, s. 386–387.

⁹³ Biblioteka Wróblewskich, ACV, VIII, f. 380v–381v, § 1238.

Powyższy tekst o domu i jego mieszkańcach, wpisany w ramy kapitulnego mikroświata, stanowi punkt wyjścia do kilku uwag i postawienia pytań. Kim byli mieszkańcy domu położonego przy ulicy Bernardyńskiej? Na przestrzeni niemal wieku dom położony na placu przy ulicy Bernardyńskiej w Wilnie został oddany przez kapitułę wileńską w czasowe dzierżenie dziewięciu duchownym, spośród których dwóch, a może i trzech lub czterech, było mieszczańskiego pochodzenia. Mieszkali w nim duchowni pochodzący zarówno z Korony Polskiej, jak i z Wielkiego Księstwa Litewskiego. Dla dwóch duchownych, których zaliczyć można do grona „stałych” rezydentów w Wilnie, był on ostatnią przystanią na nędznym ziemskim padole. Dla pozostałych – bardziej mobilnych – zdaje się, że był tylko przystankiem przed wyruszeniem w dalszą drogę. Niektórzy z duchownych przyczynili się – zgodnie z literą statutu – do podniesienia jego standardu, inni zaś nie. Niemniej **dom** położony na placu przy ulicy Bernardyńskiej w Wilnie zaliczyć można do grupy lepiej utrzymanych budynków kapitulnych, mógł więc być on obiektem pożądania członków kapituły. Poza tym trudno doszukać się prawidłowości. I właśnie w tym braku regularności tkwi interesująca kwestia rzucająca światło na sposób funkcjonowania duchowieństwa oraz interpretowania przezeń aktów normatywnych, do których zaliczyć należy statuty kapitulne.

Znamienne, że na przebieg opcji a nawet na termin jej rozpoczęcia, który mógł zostać przesunięty w zależności od bieżącej potrzeby, wpływ miały interesy kapitulne, a motywem mogła być chęć pozyskania przychylności wpływowych osób. Uderza wręcz luźny sposób interpretowania przepisów w zależności od zamysłu. Wydaje się, iż sposób interpretowania litery prawa starano się dostosować do sytuacji i osób. Teoretycznie podczas opcji pod uwagę powinien być brany staż kanonicki. Preferowani mieli być kanonicy o najdłuższym stażu w kapitule, gdyż ci – przynajmniej teoretycznie – mieli uchodzić za najbardziej zasłużonych dla Kościoła. Jednak wiadomo, iż dla duchownych o krótszym stażu w kapitule – acz mających koneksje na dworze – czyniono wyjątki. Wymowny jest przykład z 4 grudnia 1570 roku. Podczas posiedzenia kapitulnego duchowni wileńscy stanęli przed dylematem, któremu z kanoników przyznać pierwszeństwo do domu kapitulnego: Mikołajowi Koryźnie czy Stanisławowi Goreckiemu. Według moich ustaleń Mikołaj Koryzna wszedł do kapituły wileńskiej przed Stanisławem Goreckim, więc jego staż w kapitule był dłuższy. Jednak Gorecki posiadał święcenia kapłańskie i na tej podstawie sądził, zgodnie z przywołanym wyżej przepisem mówiącym wprost o uprzywilejowaniu duchownych posiadających święcenia, iż posiada pierwszeństwo. Jednak w wyniku dyskusji kapituła postanowiła przyznać dom Mikołajowi Koryźnie, decyzję okraszając komentarzem, iż wśród członków kapituły Koryzna był jedynym synem ziemi Wielkiego Księstwa Litewskiego (in eorum congregatione sunt, homines non istius patrie Magni Ducatus Lithuaniae, sed extranei, et venerabilis dominus Nicolaus Korizna est huius Magni Ducatus Lithuaniae terre filius⁹⁴). Zatem w rozpatrywanej kwestii niejako pominięto postanowienie z 1564 roku. Ponadto zapis ów świadczy o preferowaniu – w tej konkretnie sprawie – duchownego pochodzącego z terenów Wielkiego Księstwa Litewskiego nad cudzoziemcem. Co warte podkreślenia, pozostali członkowie kapituły zostali określani jako cudzoziemcy i nawet nie czuli się rodakami, krajanami Mikołaja Koryzny⁹⁵. Zatem nie wszyscy kano-

⁹⁴ Biblioteka Wróblewskich, ACV, V, f. 15-16, par. 53.

⁹⁵ Szerzej na ten temat W. Pawlikowska-Butterwick, A „Foreign” Élite? *The Territorial Origins of the*

nicy mieli równe szanse uzyskania pożądanych kurii. Choć ich szanse wzrastały wraz z wydłużeniem stażu w kapitule, to zawsze mógł ich „przeskoczyć” duchowny mający koneksje na dworze.

Tabela: Posesorzy domu położonego przy ulicy Bernardyńskiej w Wilnie.

Imię, nazwisko stan	Pochodzenie geograficzne	Daty posiadania	Stan domu
Kanonic Erazm Eustachy de Czas (h. Łódzia)	Kraków, Korona Polska	11 IX 1533 – min. 8 VI 1537	Brak informacji
Kanonic Bartłomiej z Kowna (mieszczanin)	Kowno, Wielkie Księstwo Litewskie	8 VI 1537 – przed 10 I 1560 (zm.)	Najprawdopodobniej podniósł standard domu w stopniu nieznacznym
Kanonic Piotr z Poznania (mieszczanin)	Poznań, Korona Polska	21 III 1560 – 11 V 1560	Brak informacji
Prałat Jan Makowiecki (h. Dołęga)	Makowiec, Korona Polska	11 V 1560 – 15 II 1565	Podniósł standard domu
Kanonic Tomasz Makowiecki (h. Dołęga)	Makowiec, Korona Polska	15 II 1565 – X/XI 1586 (zm.)	Podniósł standard domu
Prałat Benedykt Woyna, h. Trąby	Grodno, Wielkie Księstwo Litewskie	2 I 1587 – ok. 6 X 1600	Brak informacji
Prałat Eustachy Wołowicz, h. Bogoria	Grodno, Wielkie Księstwo Litewskie	27 XI 1600 – 7 II 1603	Nie podniósł standardu domu
Kanonic Stanisław Szydłowski, mieszczanin (?)	Szydłowiec, Korona Polska	7 II 1603 – przed 7 II 1620	Brak informacji
Kanonic Michał Skorulski, h. Kościeszka	Wielkie Księstwo Litewskie	7 II 1620	Brak informacji

BIBLIOGRAFIA:

źródła drukowane

Akta cechów wileńskich 1495–1759, wyd. H. Łowmiański, M. Łowmiańska, S. Kościakowski, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2006.

Dziennik biskupa Piotra Myszkowskiego 1555–1568, opr. Ł. Kurdybacha, „Kwartalnik Historyczny”, 47, 1933, z. 1, s. 447–468.

Canons and Prelates of the Cathedral Chapter of Vilna in the Second Half of the Sixteenth Century, „Slavonic and East European Review”, 92, 2014, s. 56–57; ead., *Równi i równiejsi, czyli jak koneksje na dworze królewskim pomagały duchownym w XVI wieku* (w druku).

- Inscriptiones ecclesiarum Vilnensium*, red. E. Ulčinaité, W. Appel, Vilnius: Aidai, 2005.
- Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, t. 1, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Kraków: TN „Societas Vistulana”, 2004.
- Pamiętnik Teodora Jewłaszewskiego nowogrodzkiego podsędką 1546–1604*, wyd. T. J. Lubomirski, Warszawa: R. Friedlejn, 1860.
- Swiazinski U. M., *Historycznyja zapiski*. F. Jeulaszouskaha, Minsk 1990.
- Teodoras Jevlašauskis atsiminimai*, sud. D. Vilimas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Testament kanonika wileńskiego Wojciecha Grabowskiego z Sierpca*, wyd. W. Pawlikowska, „Studia Pedagogiczno-Artystyczne”, 4, 2004, s. 116–131.
- The Memoirs of Theodore Jeūtašeūski, Assessor of Navahrudak (1546–1604)*, transl. A. Nadson, „The Journal of Belarusian Studies”, 1, 1968, no. 4, s. 269–348.
- Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: Namai, gyventojai, svečiai*, sud. M. Paknys, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.

opracowania

- Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w.*, red. B. Trelińska, Lublin: Wydaw. UMCS, 2001.
- Alvis R. E., *White Eagle, Black Madonna: One Thousand Years of the Polish Catholic Tradition*, New York: Fordham University Press, 2016.
- Bugaj R., *Nauki tajemne w Polsce w dobie odrodzenia*, Wrocław: Ossolineum, 1976.
- Frick D., *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2013.
- Frick D., *The Bells of Vilnius: Keeping Time in a City of Many Calendars*, [w:] *Making Contact: Maps, Identity, and Travel*, eds. G. Burger et al., Edmonton: University of Alberta Press, 2003, s. 26;
- Frick, D., *According to the Confession in Which I Die: Taking the Measure of Allegiances in Seventeenth-Century Wilno*, „Central Europe”, 8, 2010, 2, s. 107–122.
- Ginzburg C., *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth Century Miller*, Baltimore: JHU Press, 1980.
- Katalynas K., G. Vaitkevičius, *Rozwój Wilna w XIV wieku w świetle badań archeologicznych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 50, 2002, s. 3–10.
- Katalynas K., *Vilniaus plėtra XIV–XVII a.*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2006.
- Kempa T., *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016.
- Kempa T., *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616) – wojewoda wileński*, Warszawa: Semper, 2000.
- Kempa T., *Próba interpretacji wydarzeń wileńskich z 1581 roku – pierwszego poważnego konfliktu wyznaniowego w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie kontrreformacji*, [w:] *Rola kościoła w dziejach Polski. Kościoły w Rzeczypospolitej*, red. J. Krochmal, Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych, 2017, s. 106–120.
- Kolak W., *Jurydyki krakowskie*, „Archeion”, 38, 1962, s. 218–240.
- Konarska-Zimnicka S., *Astrologica Michała z Wiślicy. Przegląd twórczości*, „Z dziejów regionu i miasta. Rocznik Oddziału PTH w Skarżysku-Kamiennej”, 3, 2012, s. 79–92.
- Kosman M., *Protestanci i kontrreformacja. Z dziejów tolerancji w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, Wrocław: Ossolineum, 1978
- Kowalski M. D., *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków: TN „Societas Vistulana” 2000, s. 180–194.

- Le Roy Ladurie E., *Montaillou, Wioska heretyków 1294–1324*, tłum. E. D. Żółkiewska, Warszawa: PIW, 1988.
- Lidke M., *Szlachta ruska Wielkiego Księstwa Litewskiego a reformacja. Część II: Przyczyny przyjmowania nowych wyznań, aktywność reformacyjna oraz motywy porzucania konfesji protestanckich*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 19, 2003, s. 56–66.
- Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a., sud. V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, Vilnius: Aidai, 2009.
- Lutyński K., *Prokuratorzy Jana Kochanowskiego jako prepozyta poznańskiego (1564–1574)*, „Pamiętnik Literacki”, 72, 1981, nr 1, s. 209–222.
- Markowski M., *Astronomica et astrologica Cracoviensia ante annum 1550*, Firenze: L.S. Olschki, 1990 (Istituto nazionale di studi sul Rinascimento – Studi e testi, vol. 20).
- Maroszek J., *Ulice Wilna w XIV–XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 47, 1999, nr 1–2, s. 163–186;
- Morzy J., *Geneza i rozwój cechów wileńskich do końca XVII wieku*, „Zeszyty Naukowe UAM. Historia”, 1959, z. 4, s. 3–93.
- Niesiecki K., *Herbarz polski powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza*, t. 1, Lipsk: Breitkopf i Haertel, 1839.
- Ochmański J., *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu: ustrój i uposażenie*, Poznań: UAM, 1972.
- Ochmański J., *Historia Litwy*, Wrocław: Ossolineum, 1982
- Ochmański J., *Powstanie i rozwój latyfundiów biskupstwa wileńskiego (1387–1550). Ze studiów nad rozwojem wielkiej własności na Litwie i Białorusi w średniowieczu*, Poznań: UAM 1963.
- Paknys M., *Wilno roku 1636 według „Rewizji gospód”*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica”, 12, 2007, s. 87–107;
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków: Wydaw. Biblioteki Polskiej, 1858
- Pawlikowska W., *Kanonik Wojciech Grabowski z Sierpca – zapoznana postać szesnastowiecznego Krakowa i Wilna*, „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica”, 11, 2005, s. 165–240.
- Pawlikowska W., *Sex, Violence and Alcohol in Sixteenth-Century Vilnius. Cases from the Acts of the Cathedral Chapter*, „Tiltas: Journal of the British-Lithuanian Society”, 11, 2011, no. 2, s. 20–24;
- Pawlikowska W., *Zarządzanie domami kanonicznymi w XVI stuleciu na przykładzie kapituły wileńskiej – przepisy i praktyka*, [w:] *Litwini – historia i kultura*, red. K. Pietkiewicz, Szreniawa: Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywcze, 2009, s. 134–140.
- Pawlikowska-Butterwick W., *‘Lithuanians’, ‘Foreigners’ and Ecclesiastical Office: Law and Practice in the Sixteenth-Century Grand Duchy Of Lithuania*, „Journal of Ecclesiastical History”, 68, 2017, issue 2, s. 285–305.
- Pawlikowska-Butterwick W., *A „Foreign” Élite? The Territorial Origins of the Canons and Prelates of the Cathedral Chapter of Vilna in the Second Half of the Sixteenth Century*, „Slavonic and East European Review”, 92, 2014, s. 56–57.
- Pawlikowska-Butterwick W., Jovaiša L., *The Statutes of the Chapters of Vilna and Samogitia / Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, Vilnius: LKMA, 2015.
- Pawlikowska-Butterwick W., *Property and Personal Relations in the Jurisdiction of the Vilna Cathedral Chapter in the Sixteenth and Early Seventeenth Century (with Particular Reference to the Scandalous and Suspicious Misdeeds of Canon Isaac Fechtinus)*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 13, 2016, s. 53–82.
- Pawlikowska-Butterwick W., *The Prelates and Canons of Vilnius in the Second Half of the Sixteenth Century: A Prosopographical Study of Selected Questions*, Vilnius: Aidai (Bažnyčios Istorijos Studijos/Studies in Church History, t. 5), s. 25–45.
- Piekarski K., *Polonika XVI wieku*, „Biuletyn Przybytków Biblioteki Narodowej”, 3–4, 1938

- Ragauskienė R., *Mirties nugalėti nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija. (XV a. pabaiga – XVII a.)*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2017.
- Seruga J., *Dwa nieznanne kalendarze krakowskie z r. 1536 i 1537*, „Przewodnik Bibliograficzny”, 36, 1913.
- Siekierski M., *Pamiętnikarz Fedor Jewłaszewski (1546–po 1614 [1616]) w świetle nowych źródeł*, „Studia Źródłoznawcze”, 24, 1979, s. 177–180.
- Siekierski M., *Theodore Jeulusheuski and his Memoirs*, „The Journal of Belarusian Studies”, 4, 1977, s. 5–8.
- Siekierski M., *Zbyszek – kompan, kolega, inspirator*, [w:] „No, co się śmiejesz?”. *Wspominki dla Profesora Zbysława Wojtkowiaka*, Poznań, publikacja wydana nakładem przyjaciół, 2013, s. 33–34.
- Sucheni-Grabowska A., *Zygmunt August: król polski i wielki książę litewski: 1520–1562*, Warszawa: Krupski i S-ka, 1996.
- Szybiak I., *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław: Osolineum, 1973.
- Świdarska-Włodarczyk U., *Mentalność szlachty polskiej XV i XVI wieku*, Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha, 2003.
- Tazbir J., *Dzieje polskiej tolerancji*, Warszawa: Interpress, 1973
- Tazbir J., *Teodor (Fedor) Jewłaszewski i jego Pamiętnik*, [w:] *Aere perennius. Profesorowi Gerardowi Labudzie dnia 28 XII 2001 roku w hołdzie*, red. A. Czubiński, M. Kosman et al., Poznań: Wydawnictwo Forum Naukowe, 2001, s. 83–99.
- The Darnton Debate: Books and Revolution in the Eighteenth Century*, ed. H. T. Mason, Oxford: Voltaire Foundation, 1999.
- Urban W., *Litwini w Krakowie od końca XIV wieku do roku 1579*, „Teki Krakowskie”, 10, 1999, s. 131–152.
- Wadowski J. A., *Kościół lubelskie: na podstawie źródeł archiwalnych*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1907.
- Wiesiołowski J., *Socjotopografia późnośredniowiecznego Poznania*, Poznań: Wydawnictwo PTPN, 1997.
- Wojtkowiak Z., *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kalendarium życia i działalności*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1990.
- Wojtkowiak Z., *Omówienie literatury*, „Lituano – Slavica Posnaniensia. Studia Historica”, 1, 1985, s. 208–210.
- Zakrzewski A., *Testament Bartłomieja Wobolewicza – mieszczanina wileńskiej jurydyki biskupiej*, [w:] *Wokół Wielkiego Księstwa Litewskiego i jego tradycji*, red. M. Zwierzykowski, B. Manyś, Poznań: Instytut Historii UAM, 2016.

